

Küresel Mali Reform ve Tobin Vergisi

Seyhan ERDOĞDU (*)

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra, Türkiye’de krizin nedeni olarak özel ve kamu bankalarının yolsuzlukları, siyasi kayırmacılık, kötü yönetim, vb. gibi siyasetten ve bankacılık sisteminden kaynaklandığı öne sürülen sorunlar gösterildi. Bu yaklaşıma göre gelişmekte olan ülkelerde, dönmeyen kredilerden kurtulmak için daha sıkı kurallar uygulanırsa, bankaların faaliyetlerinde şeffaflık sağlanırsa, iflas vb. durumlar sıkı koşullara bağlanırsa, kayırmacılığa son verilirse, kamu kesimi küçültülür ve bankacılık sistemi düzenlenir ve denetlenirse, bu tür mali “kaza”lardan kurtulmak mümkün olacaktı. Bu “kurtulma” operasyonu sırasında, mali sektörün tümüyle yabancı banka ve mali kuruluşların denetimine girmesi ihtimali sorun yaratacak değil, mali disiplin açısından sorunun çözümüne katkı yapabilecek bir unsur olarak görülebilirdi.

Bu düşünce çizgisini başta ABD Hazine Bakanlığı olmak üzere IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankasının üst düzey yönetimlerinde ve neo liberal iktisatçılarda bulmak mümkün. Bu görüş özellikle 1997 Asya krizinden sonra yaygın bir biçimde savunulmaya başlandı. Hatta zamanın IMF Direktörü Michel Camdessus, Asya Krizini, bankaların ve kötü yönetimlerin (gelişmekte olan ülkeleri kastediyor) ıslahına yol açacak gizli bir inayet olarak nitelemişti (1).

(*) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Görevlisi.

(1) Wall Street Journal (1998).

Ancak Asya krizinin ağır sonuçları mali sistemin tümünü sarsınca, bazı neo-liberal iktisatçılar dogmatik yaklaşımlarından şüphe etmeye ve sandıklarından daha ciddi, belki de “yapısal” sorunlarla karşı karşıya olduklarını düşünmeye başladılar.

Asya Krizinin Rusya’ya ve Latin Amerika’ya yayılmasının da etkisiyle, mali serbestleşmenin gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerine yıkıcı etkilerine dikkat çeken sosyal bilimcilerin ve sosyal muhalefet hareketlerinin, uzun zaman önce yaptıkları bu tespitin doğruluğu, Dünya Bankasının bazı üst düzey yöneticileri arasında da tartışılmaya başlandı.

Mali liberalizasyon ile Pandoranın kutusu açılmış ve bütün kötülükler yer yüzüne yayılmıştı (2).

Asya (Güneydoğu Asya 1997-98, Güney Kore 1998 başları) - Rusya (özellikle 1998 ortalarından itibaren) - Brezilya (1999 başları), şimdi de Türkiye krizleri ve bu krizlerin ülkelere getirdiği ekonomik ve sosyal yıkım, küresel kapitalizme muhalefet eden sosyal hareketlerin haklılığının acı kanıtları olarak tüm dünyanın gözleri önüne serilmiş ve neo-liberallerin ideolojik afyonu ile uyuşturulmuş halklarda bir canlanma ihtimali belirmişti.

Küresel kapitalizm karşıtlarının görüşlerinin, kafalara ve kalplere hitap etmeye başlaması ve “dışarıdan” eleştirilere “içerden” eleştirilerin eklenmesi karşısında, neo-liberaller ve kurumları, alışılmış halkla ilişkiler kampanyalarından birini daha başlattılar ve sermayenin serbestliğini bir “akide” olarak korurken, mali krizlerin sıklığını ve çapını azaltacak yollar arayışı ile sistemde temel değişiklik isteyenlerin taleplerini bastırma yoluna gittiler.

Malezya örneğinde olduğu gibi bir süre için de olsa kısmen mali serbestleşme dışına çıkmaya çalışan kaçakları, “gazino kapitalizmi”nin yarattığı sorunların çözümünün ulusal arayışlara bırakılmasını ve özellikle de bu ulusal arayışların birleşmesi ihtimalini “en büyük tehlike” olarak gören küresel ka-

(2) Efsaneye göre, bütün kötülükler dünyaya yayılırken, kutunun dışına çıkamayan bir tek şey kalmıştır: **Umut**. Bu anlamda küresel kapitalizmin en büyük kötülüğü, bütün kötülükleri dolu dizgin serbest bırakması değil, insanlığı körleştirerek, kötülüklerin yenilebileceğine dair evrensel umudu tutuklu kılmasıdır.

pitalizmin temsilcileri, uluslararası mali sistemin mimarisinin “güçlendirilmesinden” söz etmeye başladılar.

Böylece, krizin derinleşmesi ile sermayenin de bu kötülüklerden payını alacağını gören G/7’lerin (3) ve IMF / Dünya Bankasının, “uluslararası mali sistemin mimarisini güçlendirmek” adı altında önlem arayışları başladı (4).

Küresel mali reform konusundaki girişimler, mali sermaye merkezlerinin hükümetleri ve IMF bünyesi ile sınırlı kalmadı. Gelişmekte olan ülke hükümetleri, uluslararası örgütler, iktisatçılar, George Soros gibi mali fon yöneticileri, sendikalar, hükümet dışı örgütler, küreselleşme karşıtı girişimler uluslararası sermaye hareketleri rejiminin nasıl olması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar sergilediler. Küresel mali reform için ulusal ve uluslararası düzeyde yapılması gerekenlerle ilgili çeşitli öneriler geliştirdiler.

Özel döviz işlemleri üzerine konacak düşük oranlı bir küresel vergi ile spekülasyon döviz işlemlerinin azaltılmasını ve mali sistemin daha istikrarlı hale getirilmesini öngören Tobin vergisi işte bu önerilerden birisi olarak öne çıktı.

Küresel Mali Reform Konusunda Farklı Yaklaşımlar

Farklı çıkar gruplarının ideolojik ve siyasal eğilimlerinin damgasını taşıyan ve teknik anlamda yeni düzenlemeler içeren mali reform önerilerini,

-
- (3) Grup 7 ülkeleri: ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya, İtalya.
- (4) 1998 G7 zirvesinde uluslararası mali mimarinin gözden geçirilmesi kararlaştırıldı. G8’e ek olarak küresel mali sistem açısından önemli olan 14 ülke temsilcilerini ve IMF, Dünya Bankası ve OECD temsilcilerini bir araya getiren G22 oluşturuldu. G22 bünyesinde yapılan çalışmalar sonucunda biçimlenen görüşler G7’ye bildirildi. 1999 yılında Financial Stability Forum (FSF) (Mali İstikrar Forumu) oluşturuldu. Bu forumun üyeleri, önemli uluslararası mali merkezlerin ulusal temsilcileri ve uluslararası düzenleyici ve gözetleyici kuruluşların temsilcileridir. Ancak Forum’a mali denetim ve gözetim alanlarında işbirliği yapmak ve bilgi alışverişinde bulunmaktan ileri bir işlev yüklenmemiştir. Forumda tartışılan öneriler de mali sisteme ilişkin marjinal değişikliklerle sınırlı kalmıştır. Bkz. IMF (1999). FSF dışında, ileri sanayileşmiş ülkelerde uluslararası mali sistemin sorunlarını tartışan girişimler de olmuştur. Bunlardan en ünlüsü ABD’nin Uluslararası Mali Kuruluş Danışma Komisyonu ve onun hazırladığı Meltzer Raporu’dur.

teknik özelliklerinden çok ideolojik yaklaşımlarına gruplamak, bu önerileri değerlendirmeyi ve Tobin vergisinin bu öneriler arasındaki yerini anlamayı kolaylaştıracaktır. Bello et. al (2000), Bond (2000) ve Akyüz'ün(1994, 2000) gruplandırmalarından (5) yararlanarak küresel mali reform yaklaşımlarını ve bu yaklaşımlar içinde Tobin vergisinin yerini aşağıdaki biçimde belirleyebiliriz.

ABD Hegemonyasına Dönüş

Mali krize karşı en sağdaki tepki ABD'nin "ortodoks" neo-liberallerinden geliyor. Bu görüşe göre: Eski dünya düzenini yani ABD hegemonyasını yeniden kurmak gerekir. Hegemonik bir devlet olarak ABD'nin (6), IMF kurtarma operasyonları ile sistemin devamlılığını sağlamak zorunluluğu yoktur. Bu kurtarma operasyonları her ne kadar alacaklıları kurtarıyorsa da borçlu ülkelerdeki elitler de bu kurtarmadan paylarını almaktadırlar. Riskli ve kötü yatırım kararlarından dolayı Wall Street bankerlerini ve mali kuruluşları kur-

-
- (5) Bello, Malhatra, Bullard ve Mezzera (2000: 1-26) mali reform yaklaşımlarını, neo-liberal (sistemin mimarisi değil elektrik tesisatı bozuk), küresel Keynesçi (Bretton Woods Sistemine geri dönelim) ve küreselleşme karşıtı (sorun kalkınma modelinde) yaklaşımları olarak üçe ayırıyor ve Tobin vergisini küresel Keynesçi yaklaşımın içine yerleştiriyor. Bond (2000: 61-82) mali reform yaklaşımlarını Washington konsensüsü, eski dünya düzeni taraftarları, Post Washington konsensüsü, üçüncü dünya milliyetçiliği ve yeni sosyal hareketler olarak beşe ayırıyor. Bond'un gruplamasında Keynesçiler, Post- Washington konsensüsün bir alt grubu olarak ele alınıyor. Ancak James Tobin, Paul Davidson gibi post- Keynesçiler iyi niyetli ekonomist-teknokratlar olarak herhangi bir gruba sokulması zor olan reformcular olarak belirtiliyor. Bond küreselleşme karşıtı yeni sosyal hareketlerin içinde bir grubun, post -Washington konsensüsüne yakın reformlar önerdiğini, bir grubun ise Tobin vergisi gibi Keynesçilerce savunulan önerilere yakın olduğunu belirtiyor. Akyüz (2000) mali reform önerilerini tartışma alanlarına göre teknik bir gruplamaya tabi tutuyor. Tobin vergisini uluslararası camianın gündemine giremeyen, neo- liberal yaklaşım için "fazla büyük" fikirler arasında sayıyor.
- (6) Küresel ekonomi politik teorilerinde, ABD hegemonyasının azaldığı yolunda yaklaşımlar olduğu gibi, arttığı ve hatta ABD'nin 21. Yüzyılda küresel hegemon olacağı yolunda yaklaşımlar da vardır. ABD'nin hala küresel hegomonik devlet olduğu görüşü farklı ideolojilerdeki sosyal bilimciler tarafından ileri sürülmektedir. ABD'nin askeri üstünlüğü, kültürel etkisinin yaygınlığı ve nispi olarak azalsa da hala devam eden ekonomik gücü ABD'yi, diğer ülkelerin "ABD'nin istediklerini istemesini sağlayan" bir hegemon durumunda tutmaktadır. Bkz. Cohn (2000: 72).

tarmanın maliyeti zaten çok ağırdır (7). IMF kurtarma operasyonları vasıtasıyla borçlu ülke elitlerinin de ABD'nin sırtına yüklenmesinin gereği yoktur. IMF bu anlamda daraltılmalı ve etkisizleştirilmelidir. ABD hegemonik devlet olarak küresel kapitalizmin liderliğini kendisi yapmalıdır. Heritage Foundation, Hoover Institute, Cato Institute gibi neo-liberal "think tank"ler bu görüştedir. George Schultz, Pat Buchanan, Jesse Helms bu görüşün taraftarları arasında anılmaktadır (8). Bu görüş ABD'de Cumhuriyetçi Parti tarafından özellikle muhalefetteyken savunulmuştur. ABD'nin Uluslararası Mali Kuruluş Komisyonu tarafından hazırlanan ve Bush yönetiminin uluslararası mali sistem konusundaki tutumuna yön vereceği düşünülen Meltzer Raporunda Dünya Bankasının yoksulluk sorunu açısından anlamlı bir yeri olmadığı ve Bankanın çapının ve işlevlerinin daraltılması gerektiği öne sürülmektedir. G. Bush yönetiminde bazı üst düzey ekonomi bürokratlarının IMF ve Dünya Bankasının rollerinin büyük ölçüde azaltılması gerektiğine inandıkları bilinmektedir (9). Bush yönetiminin bu tavrı, mali krizlere kötü yönetimleriyle katkıda buldukları hatta bu krizlere neden oldukları ithamı ile karşı karşıya kalan bu kuruluşların bürokrasisini de savunmaya itmiş bulunmaktadır.

Cumhuriyetçi Partinin bu yaklaşımının IMF ve Dünya Bankasının ortadan kaldırılmasına ve alacaklıların "piyasanın disiplini"ne terk edilmesine kadar gitmeyeceği düşünülmelidir. Ancak Bush yönetimi tıpkı muhalefetteyken yaptığı gibi, bu tutumunun yaratacağı baskı ile mali krizlerdeki kurtarma operasyonlarında, borçlu ülkelere dayatılan IMF koşullarının sertleştirilmesini, geri ödeme sürelerinin kısaltılmasını ve faiz oranlarının artırılmasını sağlamak, yani borçluları daha fazla "ABD'nin disiplinine" sokmak yolunu dene-

(7) ABD merkezli, yönetiminde Nobel kazanmış iktisatçıların bulunduğu bir hedge fon olan Long Term Capital Management (Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi), Rusya mali krizine bağlı olarak 1998'de mali zorluk içine girdi. 4-5 milyar Dolarlık bir öz sermayeye sahip olan fon, bankalardan aldığı kredi ile bankaları 200 milyar Dolarlık bir yük altına sokmuştu. Fon, New York Reserve Bankasının liderliğinde New York bankalarından oluşan bir grup tarafından bir kamu/özel karma operasyonu ile 3.5 Milyar ABD Dolar aktararak "kurtarıldı". Fona kredi veren ve aynı zamanda kurtarma operasyonunda yer alan bankaların üst düzey yöneticileri de fonun büyük yatırımcıları arasındaydı.

(8) Bond (2000: 62).

(9) Bello (2001).

yecektir. Ne de olsa IMF ünlü muhafazakar iktisatçı Rudiger Dornbusch'un deyimiyle ABD'nin dış ekonomik politikasını yürütmesinin oyuncağıdır (10). Kuşkusuz ABD disiplininin içinde mali sermayenin spekülative akımlarını frenleyecek Tobin vergisi gibi bir vergiye yer olmayacaktır.

Washington Konsensüsü ya da Statükonun Korunması

Washington Konsensüsü terimi ile ABD başta olmak üzere 7'ler Grubu tarafından savunulan ve merkezleri Washington'da bulunan IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla tüm dünyaya dayatılan neo-liberal politikalar kastedilmektedir (11).

Washington Konsensüsünün küresel mali "reform" konusundaki yaklaşımı esas olarak statükonun korunması şeklindedir. ABD Hazine Bakanlığı, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, ABD Federal Reserve, Beyaz Saray (Clinton döneminde daha bilinçli olarak), İngiltere (Blair yönetimi), genel olarak G/7ler, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), malî sermayenin desteklediği çeşitli araştırma kuruluşları tarafından savunulan bu yaklaşım küresel mali sistemdeki krizlerin şeffaflık, denetim ve düzenleme yoluyla çözümlenebileceğini savunmaktadır.

Washington Konsensüsüne göre serbest ticaret, mali liberalizasyon, deregulasyon, düşük vergiler, özelleştirme, yüksek faiz oranları, esnekleşme vb. gibi neo-liberal reçetenin unsurları ile küresel mali krizin bir bağlantısı yoktur. Tam tersine krizler bu reçetenin gerektiği gibi uygulanmaması ve gelişmekte olan ülkelerde görülen "ahbap çavuş" kapitalizmi nedeniyle oluşmaktadır. Krizin kaynağı gelişmekte olan ülkeler olduğuna göre bu ülkelerdeki borç stokunun sıkı denetimi, uluslararası rezervlerin yüksek tutulması, spekülative saldırılara karşı ihtiyat krediler, piyasaların güvenini sağlamak için sıkı para politikaları ve mali politikalar, mali sistemin şeffaflaşması, mali sektöre yönelik Bankacılığın Denetimi için Basle Komitesinin (12) belirlediği te-

(10) Bond (2000 : 62).

(11) Washington Konsensüsü terimi ilk kez Uluslararası Ekonomi Enstitüsü'nden (Institute for International Economics) ve daha sonra Dünya Bankası iktisatçılarından John Williamson tarafından kullanılmıştır. Bkz. Williamson (1990).

(12) Bankacılığın Denetimi için Basle Komitesi, uluslararası bankaların standartlarını geliştirmek için 1970 ortalarında kurulmuştur. Üye ülkeler Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD'dir.

mel ilkelere dayalı akıllı düzenlemeler, yolsuzlukların üstüne gidilmesi, iyi yönetim bileşenlerinin benimsenmesi ve uygulanması geçici bir felaket olan krizleri önleyebilecektir. Kriz ekonomilerinin yabancı sermaye akımını çekmek için mali liberalizasyonu sürdürmesi ve Washington reçetesini sıkıca uygulaması şarttır. Batan bankaların yarattığı yıkımdan böyle kurtulabileceği gibi yabancı yatırımcılar mali sistemin parçası yapılırlarsa ilerdeki krizleri engellemek de daha kolay olacaktır.

Washington Konsensüsünün reform reçetesi borçlu ülkelerin disiplinine indirgenmiş ve küresel mali aktörlerin faaliyetlerinin “düzenlenmesi” ve “denetlenmesi” yerine uluslararası standartlara gönüllü olarak uymaları çağrısı ile yetinilmiştir. “Highly Leveraged Institutions” (13), örneğin hedge fonların (14) ve offshore (kıyı) kuruluşlarının (15) düzenlenmesi ve denetiminden

(13) Highly Leveraged Institutions/Yüksek oranla borçla finansmana gitmiş kurumlar ile kastedilen borçları ile hisse sermayesi arasındaki ilişkide borçların oranı yüksek olan kuruluşlardır. Bu tür kuruluşların önde gelen örneği hedge fonlardır.

(14) “Hedge Funds/Riske karşı korunan/korunmuş fon: Bu fonlar zengin kişilerin ve emekli fonları gibi mali kuruluşların özel ve herhangi bir düzenlemeye tabi olmayan koalisyonları olup, zayıf bir yabancı para üzerine spekülasyon yapmak için, fonun sermaye katkıları ile bankalardan büyük miktarda kısa vadeli borçlanma birleştirilmektedir. Hedge fonlar, fiyat iniş çıkışları, cazip spekülatif fırsatlar yaratacak kadar fazla olduğu takdirde, örneğin metalar gibi diğer varlıklar üzerine de spekülasyon yaparlar.” Felix: (1996: 99).

(15) Offshore (kıyı) alanları: Vergi cennetleri, offshore(kıyı) mali piyasaları, Serbest Ticaret Bölgeleri ve İhracat Bölgeleri, uluslararası deniz ticaretinde ve uluslararası havacılıkta başka ülkelerin bayrağı altında faaliyet, internet ticareti gibi alanlar sınai, ticari, mali alanlarda hukuki düzenlemelerin asgariye indirildiği, küresel kapitalizm koşullarında giderek genişleyen düzensiz alanlardır. Offshore (kıyı) kavramı genelde bankacılıkla birlikte anılsa da aslında bütün bu alanları kapsamaktadır. Palan Ronen'den aktaran Potamaki (1999 : 42)

Offshore (kıyı) finans kuruluşları: “Genellikle serbest bölgelerde faaliyette bulunan, müdahale ve denetim ile vergilemenin asgari düzeyde tutulduğu koşullarda konvertibl paralar üzerinden işlem yaparak çok uluslu şirketlere ve uluslararası kuruluşlara hizmet veren banka ve mali kuruluşlar. Kıyı bankacılığının gelişebilmesi için ülkenin sahip olması gereken koşullar şunlardır: mali işlemlerin liberalizasyonu, siyasi istikrar, gelişkin bir ulaşım ve haberleşme altyapısı, nitelikli personel, uygun yasal düzenlemeler.” Bkz. Akyüz ve Ertel (1987: 181). Offshore mali piyasalarının vergi cenneti olan küçük ada devletlerde faaliyet gösterdiği bilinir. Ancak ulusal düzenlemelere tabi olmayan offshore mali kuruluşları, Londra, Hong Kong gibi mali merkezlerde kendiliğinden doğmuş offshore kolaylıklar olarak ve Singapur (1968), New York (1980), Tokyo (1984) gibi merkezlerde Uluslararası Bankacılık Kolaylığı (International Banking Faci-

çokça söz edilmiş ancak doğrudan düzenleme ve denetime yönelik herhangi bir uygulama girişimi olmamıştır (16). G7 üyeleri arasında küresel döviz piyasalarının ve mali piyasaların reformu konusunda tam bir görüş birliği olduğu söylenemezse de Washington Konsensüsünün hegemon gücü olarak ABD'nin, mali piyasalara ilişkin düzenleme, denetim ve müdahale biçimindeki politika önerilerine karşı çıkışı, G7'lerin içinden bazı ülkelerin (örneğin Fransa, Japonya) yen, dolar ve Euro arasındaki kur oynamalarına istikrar getirme önerilerinin bile gündemde ciddi bir yer tutmamasına yol açmıştır. Mali liberalizasyon dogmasından vazgeçmek ve sermaye kontrollerine başvurmak ise hiç taraftar bulmamıştır. Kısacası mali reform açısından Washington Konsensüsü cephesinde yeni bir gelişme ufukta görünmemektedir.

Belki de mali reform açısından IMF cephesinde gelişme olmadığını söylerken, küresel mali sistemin “borçlu” ülkeler aleyhine daha da “deformasyonu” açısından değişiklikler olabileceğini de eklemek gerekiyor. 1 Mart 1999'da zamanın IMF Direktörü Michel Camdessus, Washington'da, Uluslararası Bankerler Enstitüsü (Institute of International Bankers) temsilcileri ile görüşmesinde, egemen devletlerle iflas müzakereleri yapılırken yabancı bankerlerin “güçlerinin bölünmemesi” için bir “plan” yapılması gerektiğini öne sürmüştür. Buna göre alacaklıların paniğe kapılıp, birliği bozmamaları ve kendi ipotek haklarını öne almak kaygısı ile borçlu ülkenin varlıklarını yok ederek onu “borcunu hiç ödeyemez” hale getirmemeleri için “alacaklı konseyleri” kurulması uygun olacaktır. Böylece borçlu ülkelerin birleşme yolundaki girişimleri daha doğmadan ezilirken, “alacaklı” uluslararası bankacılar ve finans kuruluşları IMF önderliğinde “örgütleneceklerdir” (17).

Tobin vergisi, mali liberalizasyonun ekonomik etkinlik ve istikrar yaratacağı teorik çözümlenmesine sıkı sıkıya bağlı Washington Konsensüsünün gündemine girememiştir.

lities) adı altında da faaliyet göstermektedirler. Kıyı mali kuruluşlarını kıyı yapan, bazılarının vergi cenneti ada devletlerde, coğrafi anlamda kıyıda olmaları, bazılarının da hukuki anlamda ulusal hukuki düzenlemelerin kıyısında bulunmalarıdır.

(16) Akyüz (2000: 7).

(17) Camdessus, Michel (1999:9) 'Capital Flows, Crises and the Private Sector' Institute of International Bankers, Washington, DC'de yapılan konuşma notları; aktaran, Bond (2000: 76)

Post-Washington Konsensüsü

1990'lı yıllarda neo-liberal politikaların yıkıcı etkileri tüm dünyada açıkça görülmeye başladı. 1995 yılında toplanan BM Sosyal Zirvesine katılan devlet başkanları dünya halklarının işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma kısılcasında giderek daha fazla yıkıma uğradığını kabul ve beyan ettiler. Mali krizler yalnızca ulusal ekonomilerin bir kaç on yıllık kazanımlarını birkaç ayda yok etmekle kalmadı, küresel mali sistemin varlığını tehdit eder hale geldi. Ulus ötesi sermayenin sınırsız egemenliğinin yarattığı sonuçlar neo-liberal teorinin dogmatik savunucularını bile yeniden düşünmeye zorladı. Rusya'yı mahveden "şok terapinin" mimarı Harvard mezunu iktisat profesörü Jeffrey Sachs, 1998 yılında, küreselleşmenin olmasa bile, Washington Konsensüsünün dayandığı neo-liberal reçete çerçevesindeki bir küreselleşmenin sonunun geldiğini ilan etti (18). Özel sermaye akımları evrensel ekonomik büyüme getirmemiş ve IMF ve onun güdümündeki kuruluşlar dünyayı AB-D'nin vizyonunda değiştirme görevinde başarısız olmuşlardı.

Washington Konsensüsündeki bu çatlağın ardından içerden bir başka eleştiri zamanın Dünya Bankası baş iktisatçısı ve başkan yardımcısı Profesör Joseph Stiglitz'den geldi. Stiglitz'e göre, Washington Konsensüsünün hatası özelleştirmeyi ve ticari ve mali liberalizasyonu sürdürülebilir, eşitlikçi ve demokratik bir ekonomik büyümenin araçları olarak değil, kendi başlarına bir amaç olarak kabul etmesidir. Washington Konsensüsünün neo-liberal reçetesi bir dogma haline gelmiştir. Küreselleşmenin uğradığı başarısızlık doğru politikaların yanlış uygulanmasından değil, piyasa ekonomisinin temellerinin ve kurumsal reform sürecinin özelliklerinin kavranmamış olmasındandır. Enformasyon problemleri, oportünist davranışlar ve insanoğlunun yanılabilirliği, geleneksel neo-klasik modele dayalı reform projelerinin işlememesine yol açmıştır. Stiglitz büyümenin yanı sıra demokrasi, sürdürülebilirlik ve eşitliğin de Dünya Bankasının hedefleri arasında yer alması gerektiğini düşünmektedir. Stiglitz'in Post-Washington Konsensüsü (19) küresel kapitalizmin, neo-liberal ekonominin kuralları gereği otomatik olarak doğan doğal bir

(18) Sachs (1998)

(19) Stiglitz, J. (1998)

durum olmadığını, politik ve sosyal eylemle inşa edilecek bir yapılanma olduğunu ileri sürmektedir. Washington Konsensüsüne göre eşitlik, demokrasi ve sürdürülebilirlik büyümenin uzun vadede yaratacağı sonuçlardır. Post-Washington Konsensüsü ise eşitlik, demokrasi ve sürdürülebilirlik olmadığı sürece büyümenin de olamayacağını öngörmektedir. Ancak ABD'nin ve ulus ötesi şirketlerin hegemonyasındaki küresel kapitalist entegrasyon sürecinde bu birlikteliğin nasıl sağlanacağı sorusu yanıtını Stiglitz'de bulamamaktadır.

Stiglitz, özellikle mali piyasalardaki işlemlerde asimetric enformasyon ve rekabetçi olmayan firma davranışı nedeniyle, eksik rekabet piyasalarının doğduğuna dikkati çekmektedir. Bu tür piyasa aksaklıkları karşısında sıcak parayı yavaşlatacak ulusal sermaye düzenlemelerine başvurulabilmelidir. Sermaye kontrollerinin kaldırılmasının yararları ampirik olarak kanıtlanmamış olmakla birlikte gene de piyasanın dinamiklerine müdahale ederken dikkatli olunmalıdır. Post-Washington Konsensüsünün uluslararası ve ulusal sermaye kontrolleri konusundaki tavrı pragmatik neo-liberal bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir (20).

Keynesçi yaklaşım

Sermaye kontrolleri açısından Bretton Woods Sistemine (21) dönüş diye de nitelenen bu yaklaşım mali piyasaların spekülative davranışla biçimlendiğini öne sürmektedir.

(20) Stiglitz'in ve genel olarak Post - Washington Konsensüs'ün parlak bir eleştirisi için bkz. Martin (2000).

(21) 1944-1973 yılları arası uluslararası para rejimlerinde Bretton Woods sistemi dönemi dir. Bir tür altın kambiyo rejimi olan Bretton Woods sisteminde her ülkenin parasının değeri altına veya dolara göre belirleniyordu. ABD Doların değerini 35 Dolar = 1 onz altın olarak sabit tutmayı ve yabancı merkez bankaları veya hazinelerinin elindeki bütün dolarları bu fiyat üzerinden altına çevirmeyi taahhüt etmişti. IMF üyesi ülkeler de paralarının değerini dolara göre sabitlemişlerdi. Klasik altın standardında uzun vadeli bir kur istikrarı esassen, Bretton Woods sisteminde, her ülke kısa vadede parasının değerini belirlediği kur etrafında tutmaya çalışıyordu. Ancak eğer gerçekten de parasının değeri ile ilgili temel bir dengesizlik içine girmişse, Uluslararası Para Fonu IMF'nin onayıyla devalüasyon yoluna gidebiliyordu. Böylece istikrarlı kur ortamında uluslararası ticaretin canlanması hedeflenmişti. Ayrıca döneme damgasını vuran bir başka anla

Tobin vergisi türü bir vergi ile uluslararası sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi, Tobin vergisine ek olarak ulusal sermaye kontrollerinin uygulanması, spekülâtif sermaye hareketlerine karşı bir döviz havuzu rolü oynaması öngörülen ama ABD tarafından kabul edilmeyen Asya Para Fonu kurulması fikrinin canlandırılması bu yaklaşımın önerileri arasındadır. Küresel sermaye hareketlerini düzenleme yetkisine sahip Dünya Mali Otoritesi (World Financial Authority) kurulması fikri de bu yaklaşıma girmektedir. Küresel Keynesçiliğin, gelişmekte olan ülkelerden, UNCTAD gibi Birleşmiş Milletler kuruluşlarından destek gördüğü söylenebilir (22).

Küresel Keynesçi yaklaşım aynı zamanda IMF ve Dünya Bankasının iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde reformunu ve gelişmekte olan ülkelerin oy haklarının artırılmasını istemektedir. IMF kriz ekonomilerine likidite sağlama işlevini yerine getirmeli ancak bu işlevini yerine getirirken neo-liberal reçetenin sıkı şartlarını dayatmamalıdır.

Uluslararası sermaye hareketlerine ilişkin olarak Keynesçi okulun içinde de çeşitli görüşler vardır. Tobin vergisi bu görüşlerden bir tanesi olmakla birlikte, uygulanabilirliği yönündeki ikna edici teknik çalışmalar, elde edilmesi beklenen vergi gelirlerinin büyüklüğü ve küreselleşme karşıtı grupların aktif biçimde Tobin vergisine sahip çıkmaları Tobin vergisini Keynesçi öneriler içinde ön plana getirmiştir.

Tobin vergisinin mantığı şudur: Özel döviz işlemleri üzerine düşük oranlı bir küresel vergi konulabilirse, dövizle yönelik spekülâtif alışverişler pahalılaşmış olacak, böylece bu tür spekülâtif döviz işlemleri azalacak ve mali sistem daha istikrarlı hale gelecektir. Mali sistemin daha istikrarlı hale gelmesi ulusal hükümetlerin ekonomik politika benimseme ve uygulama kapasitelerini artıracaktır.

yış da sermaye hareketleri üzerinde ulusal kontrol mekanizmalarının desteklenmesiydi. Sabit kur sisteminin ve serbest ticaretin işlerliği için spekülâtif sermaye hareketlerinin engellenmesi gerekli görülüyordu. Ayrıca ulusal sermaye kontrolleri vergiden kaçmak isteyen sermayenin vergisiz merkezlere kaymasını engelleyerek, ileri kapitalist ülkelerdeki refah devletinin vergi tabanının erimesinin de önüne geçecekti.

(22) UNCTAD (1998)

Döviz olan talebin arkasında iki temel neden vardır. Birincisi mal ve hizmet alışverişini gerçekleştirmek, ikincisi de farklı döviz cinslerindeki varlık fiyatlarında beklenen fiyat hareketlerine bağlı olarak spekülasyon yapmak. Bu nedenle kurlar “üretken ekonominin” ve “mali ekonominin ikili etkisi altındadır. Spekülatif amaçlı mali faaliyetler, kurlarda aşırı bir dalgalanma yarattığı zaman, üretken sektörlerde şirketlerin uzun vadeli kararlar gerektiren faaliyetlere yönelmesi zorlaşacaktır. Aşırı kur dalgalanmaları karşısında üretken yatırımlara yönelmek riskli olacaktır. Üretken yatırımlardaki azalış daha düşük büyüme hızları demektir.

Aslında Tobin vergisi Keynes’in ABD’deki spekülatif sermaye hareketleri için önerdiği bir transfer vergisinin uluslararası düzeye taşınmasıdır (23). Ancak Keynes bu vergiyi ABD için önermekle birlikte spekülatif sermaye hareketlerinin tüm ülkeler için ne kadar tehlikeli olduğuna da işaret etmiştir. Keynes’in şu sözleri onun gazino kapitalizminin tehlikelerini çok iyi tespit ettiğini ve kamu yararı için sermaye birikiminin malileşmesinin engellenmesini önerdiğini göstermektedir: “Bir ülkedeki sermaye gelişimi, gazino faaliyetlerinin yan ürünü haline gelirse, iş kötü yapıyor demektir...Kamu yararı için, gazinolara kolay girilememesi ve pahalı olmaları genellikle kabul gören bir görüştür. Ve belki de Sermaye Piyasaları için de aynı şey geçerlidir.” (24)

Tobin vergisi dış mali liberalizasyonla gazino faaliyeti haline gelmiş olan sermaye hareketlerini yavaşlatabilecektir.

Dış mali liberalizasyon ise, bir ülkede ikamet edenlerin yabancı paralar cinsinden ifade edilen varlıklara ve borçlara sahip olmalarını ve yabancıların ulusal mali piyasalarda işlem yapmalarını kolaylaştıran uygulamalar olarak tanımlanmaktadır (25). Bu anlamda üç farklı alanda mali liberalizasyondan söz edilebilir:

Birincisi içe doğru sermaye hareketleri, yani bir ülkede ikamet edenlerin uluslararası piyasalardan borçlanmaları ve yabancıların o ülkeye doğrudan ya da portföy yatırımı yapmaları; ikincisi dışa doğru sermaye hareketleri ya-

(23) Patomaki (1999: 14)

(24) Keynes, J.M. (1936: 158-159)

(25) Akyüz (1993: 27).

ni bir ülkede ikamet edenlerin sermayelerini ülke dışına çıkarmaları ve yurtdışında ki piyasalarda doğrudan ya da portföy yatırımı olarak tutmaları ve yabancıların o ülkenin mali piyasalarından borçlanmaları; üçüncüsü de ülkede oturanların kendi aralarındaki yurt içi işlemleri (örneğin mevduat açma, kredi verme vb.) döviz üzerinden yapmaları.

Hükümetler, bu üç alanda sermayenin hareketini kısıtlayan kamusal müdahaleleri kaldırmanın yanı sıra, sermaye hareketliliğini teşvik eden makro ekonomik uygulamalarla mali liberalizasyon sürecini başlatabilir ve hızlandırabilirler. Ya da tersini yaparak mali liberalizasyonu yavaşlatabilir veya durdurabilirler.

Uluslararası mali işlemlerin büyük bir bölümü doğrudan yatırımlara yönelik işlemler olmayıp kısa vadeli getiri peşinde koşan portföy yatırımları (ulusal sınırlar dışındaki borsalardan ve piyasalardan hisse senedi, bono vb. satın alma) mahiyetindedir. Bu yatırımlar uzun vadeli risk ve getiri hesapları yerine kısa vadeli beklentilere dayanan spekülasyon getiri hesapları üzerine kuruludur. Uluslararası mali liberalizasyon ortamında uluslararası piyasalardaki büyük oyuncuların spekülasyonlara yön vermeleri ve uygulanan ekonomik politikalarla veya gerçek ekonomik gelişmelerle ilgisi olmayan bir biçimde, ani sermaye hareketleri başlatarak, “sürü etkisi” yoluyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerin döviz kurlarında ve mali (ve diğer) varlıklarının fiyatlarında büyük oynamalar (26) yaratmaları mümkün olabilmektedir.

Mali piyasaların spekülasyon döviz talebi ve aşırı kur dalgalanmaları, hükümetlerin makro ekonomi politika seçeneklerini de azaltmaktadır. İleri kapitalist ülkelerde hükümetlerin “makro ekonomik seçeneklerinin azaltılması” olarak ifade edilen bu kötülüğün, gelişmekte olan ülkelerde yarattığı yıkımın boyutunu “sömürgeleşmek” olarak ifade etmek gerekir.

Mali liberalizasyonun ayrılmaz parçası olan mali krizler, gelişmekte olan ülkelerde ulus ötesi sermayenin sınırsız egemenliğine son direniş çabalarının da mali cebir yoluyla yıkılmasının ve neo-liberal reçetenin tüm sektörlerde

(26) “Foreign exchange volatility” (Volatiliy: buharlaşma, kısa sürelilik, geçicilik, devamsızlık): Döviz kurlarındaki aşırı oynamalar

uygulanmasının ortamını hazırlamaktadır. Ekonomide ulusal, kamusal ve sosyal olan her şeyin yok edilmesi, bu ülkelerde demokrasinin işlerliğini ortadan kaldırmakta, parlamenter siyaset bile ulus ötesi sermayenin doğrudan emri altına girmektedir.

Tobin vergisi mali liberalizasyonun yarattığı kötülöklere karşı her derde deva bir ilaç değildir. Önerinin sahibi James Tobin'in de belirttiği gibi mali sermayenin azgın motoruna atılmış "bir avuç kum"dan ibarettir. Keynesçiler içinde Tobin vergisi gibi uluslararası mali müdahale araçlarından çok ulusal sermaye kontrollerine yeniden dönölmesine yönelik güçlü bir akım da bulunmaktadır.

Global Keynesçilerle ulusal Keynesçilerin ortak yanı mali liberalizasyon ile serbest ticaret ve tam istihdam amaçlarının uyuşmaz olduğu yolundaki tespittir.

Tarihsel-yapısalcı-Marksist yaklaşım

Tarihsel-yapısalcı-Marksist yaklaşımla Leninist emperyalizm teorileri, bağımlılık teorileri, dünya sistemi teorisi, Gramscian teori gibi Marksist kökleri olan teoriler kastedilmektedir (27).

Bu yaklaşımda olanların teorik ve ampirik alanlarda yaptıkları çalışmalarla neo-liberalizme getirdikleri eleştiriler içinde mali liberalizasyonun irdelenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Marksist yaklaşım, sermaye hareketlerinin liberalizasyonunun küresel kapitalizm açısından önemli rolünü belirlemiş olmakla birlikte, bu gelişmeyi neo-liberal reçetenin diğer unsurları ile birlikte değerlendirir. Mali liberalizasyonu, serbest ticaret ve özelleştirme ayakları ile birlikte tarihsel bir perspektif içinde ele alır.

Bu yaklaşıma göre kapitalizm doğuşundan beri bir dünya sistemi olmuştur. Küreselleşme süreci, sermayenin daha önce girmediği alanlara (coğrafi alanlar, tarım kesimi gibi sektörel alanlar ve kamu alanı) yayılması ve bu yayılma sürecinde yeniden yapılandırılmasıdır.

(27) Cohn (2000: 106-120)

Ekonomik liberalizm kapitalizmin yalnızca dışsal yani coğrafi yayılmasını ifade etmemektedir. Aynı zamanda içsel yani sektörel yayılmasını ve dışsal ve içsel yeniden yapılanmasını da kapsamaktadır. Mali liberalizasyona ilişkin değerlendirmeler, ekonomik liberalizmin bütüncül değerlendirilmesine tarihsel bir yaklaşımla yerleştirilmeyince, küresel kapitalizmin yarattığı sorunlara getirilecek çözüm önerileri kısmi ve geçici kalacaktır.

Küresel kapitalizmin sömürgeci ve emperyalist niteliği, üzerinde durulan bir başka önemli konudur. Kapitalizmin tarihi sömürgeci-merkez-emperyalist ülkelerin sömürgeler-çevre/yarıçevre-üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki ekonomik ve siyasal tahakkümünün tarihidir. Kapitalizmin gelişme ve yayılma sürecinde merkez ve çevre diyebileceğimiz ülkeler hep var olmuştur. Kapitalizmin eşit olmayan gelişimi ulusal sınırlar içinde olduğu kadar ve daha da çok uluslararası anlamda kendini ortaya koymuştur. Uluslararası sömürü ilişkileri mal ve hizmet ticaretinde uluslararası işbölümü çerçevesinde başlamış, daha sonra doğrudan sermaye ihracı ve borç sermayesi ihracı şeklindeki yapılanmayla devam etmiştir. Küreselleşme süreci, bu tarihsel gelişimin bir parçası olarak emek sermaye çelişkisinin yanısıra emperyalist/sömürge çelişkisinin küresel kapitalizm koşullarında yeniden üretilmesidir.

Marksist yaklaşım IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla yapılacak mali reform girişimlerinin küresel kapitalizmi daha da güçlendirmeye yönelik olacağı görüşündedir. Özel sanayi ve finans tekelleri, küresel kapitalizmi kendi çıkarlarına göre düzenlemişlerdir. Bu düzenlemede kendi özel örgütlenmelerinin yanı sıra, merkez kapitalist devletlerin düzenleme gücünü, devletlerarası nitelikte olmakla birlikte, merkez kapitalist ülkelerin denetiminde olan uluslararası kuruluşların gücünü ve çevre ve yarı çevre ülkeler hükümetler üzerinde kurulan mali vesayetten yararlanarak, bu ülkelerdeki devlet gücünü kullanmaktadırlar. Bu anlamda IMF ve Dünya Bankası merkez kapitalist ülkelerin çıkar örgütleridir.

Marksist yaklaşım, sermaye liberalizasyonun faiz oranlarını yükselteceği, büyüme hızını düşüreceği ve krize yol açacağı şeklindeki Keynesçi yorumu katılmaktadır. Çözüm ulusal ekonomilerin merkez kapitalist ülke ekonomilerinden ve bu anlamda küresel kapitalizmden ekonomik bağlarını ve bağımlılığını gevşetmesidir. Keynesçi önlemler ve bu arada ulusal sermaye kontrolleri ve Tobin vergisi bu bağları ve bağımlılığı gevşetmeye yaratacak

araçlar olarak desteklenmekte ancak yeterli bulunmamaktadır (28). Çünkü sermaye liberalizasyonunun yüksek büyüme hızları ile birlikte gitmediği yolda kanıtlar bulunduğu gibi, çevre ülkelerde serbest ticaretin ve ihracata dönük büyüme stratejilerinin yüksek büyüme hızları ile birlikte yürümediği yolunda da kanıtlar vardır.

Sermaye kontrolleri yalnızca çevre ülkeleri değil merkez ülkeleri de yani bir anlamda kapitalizmin kendisini, kendi yıkıcı güçlerinden korumaya yarayan araçlardır. İkinci ve üçüncü dünya ülkelerini vahşi kapitalizmden koruyacak önlemler bunun ötesine geçmeli ve ekonomik liberalizmin, serbest ticaret ve özelleştirme başta olmak üzere tüm yönleri ile sorgulanmalıdır (29).

Choussudovsky'nin mali liberalizasyon konusundaki radikal önerisi Marksist yaklaşımın neo-liberalizmi bir bütün olarak sorgulayan tutumunun bir örneğidir. Choussudovsky "spekülatif enstrümanların tümünün dondurulmasını, hedge fonların dağıtılmasını, uluslararası para hareketlerine kontrol getirilmesini ve kıyı bankacılığının ortadan kaldırılmasını, Washington Konsensüsünün terk edilmesini, IMF politikalarından vazgeçilmesini, gerçek ücretleri yükseltecek ve küresel yoksulluğu ortadan kaldıracak genişletici bir ekonomik politikaya geçilerek makro ekonomik reform yapılmasını" önermektedir (30).

Marksistlerin Tobin vergisini desteklemelerinin emek hareketi açısından siyasal boyutu da vardır. Tobin vergisinin önemli politik etkisi, tüm diğer uluslararası, bölgesel veya ulusal düzeyli sermaye kontrolleri gibi, ulusal düzeyde emek yanlısı makro ekonomik politikaların uygulanabilirliğinin şansını artırmasıdır. Tobin vergisi, özellikle diğer uluslararası ve ulusal sermaye kontrolleri ile birlikte uygulandığı zaman, ulus ötesi mali-sınai sermayenin, kar ve faiz geliri peşindeki vahşi koşusunu yavaşlatabilecektir. Bu yavaşla-

(28) Tobin vergisi konusunda Suzanne de Brunhoff gibi bazı Marksistler daha aktif bir tavır alarak ATTAC örgütünün Tobin vergisi kampanyasına katılmışlarken, Socialist Register çevresinden Leo Panitch ve Gerard Greenfield uluslararası sermaye kontrollerine değil ulusal sermaye kontrollerine öncelik verilmesi gerektiği kanısındadır. Bkz. Bond (2000: 82)

(29) Damodaran (2000: 159-175)

(30) Choussodovsky (1995)

ma, çalışan sınıfların nefes almasını sağlayacak, işçi sınıfının örgütlerinin, emek ile sermaye arasındaki güç dengesinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde makro ekonomik ulusal siyaseti emek lehine etkilemeleri veya yönetmelerini olanaklı kılacaktır.

Merkez kapitalist ülkelerdeki çalışan sınıflar tam istihdama, daha eşitlikçi bir gelir dağılımına ve sosyal refah devletine yönelik ilerici makro ekonomik politikaların uygulanması açısından daha az dış ekonomik kısıtla karşı karşıyadırlar. “Alacaklılar kulübünün” üyesi olmanın sağladığı diğer avantajların yanı sıra bu da siyasal bir avantaj olarak belirmektedir.

Çevre ülkelerin emekçileri ise emperyalist sömürü altında iktisaden ezilmenin yanı sıra, “kulüp” haline gelmesi dahi engellenmiş “borçlular grubunun” üyeleri olarak, ilerici herhangi bir makro ekonomik politikanın uygulanmasında aşılmaz bir dış kısıtla karşı karşıyadırlar. Bu nedenle Tobin vergisi ve diğer sermaye kontrolleri özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki emekçilerin ilerici bir siyasi atılım yapmaları açısından bir hareket alanı açacaktır.

Küreselleşme karşıtı sosyal hareketler

Küreselleşme karşıtı hareketlerin ortak bir ideolojilerinin olmayışı bu hareketlerin, küresel kapitalizm, mali reform ve Tobin vergisi konusundaki tutumlarının çeşitliliğine yol açmaktadır.

Bu hareketlerin bir kısmındaki ideoloji yokluğu, ABD hegemonyasını savunan ve bu anlamda IMF’ye karşı çıkan sağcı Pat Buchanan ile solcu/çevreci Ralph Nader ve Friends of the Earth grubunun taktik ittifaklar yapmasına bile yol açmıştır (31).

Ayrıca küreselleşme karşıtı gruplar arasında anılan NGO’lardan (Hükümet Dışı Örgütler) bazıları, yalnızca bazı hükümetlerin “dışında” ama ABD hükümetinin çok “içinde”dir. Co-NGO (co-opted NGO/atanmış NGO) diye adlandırılan bu gruplar, Washington Konsensüsüne yakınlaşıp sözde pragmatik bazı tavizler için mücadele ederek küreselleşme karşıtı enerjiyi boşa harcamaktadırlar.

(31) Bond (2000: 63)

Küreselleşme karşıtı gruplar içinde mali reform ve Tobin vergisi konusunda iki farklı eğilim tespit etmek mümkündür. Bu eğilimler birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmasalar da öncelikler açısından farklı politikalara ağırlık verdikleri söylenebilir.

Küreselleşmenin mevcut biçimine karşı olan ancak çözümün küresel düzeyde olacağını savunan gruplar, Kuzey Amerika ve Avrupa merkezli radikal solcu enternasyonalistlerden, küresel Keynesçilere, hatta Post Washington Konsensüs reformculuğuna kadar farklı ideolojilere dayanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu yelpazede yer alan gruplar kendi ideolojik tutumlarına uygun olan küresel çözümler aramaktadırlar. Bu gruplar küresel bir reform aracı olarak Tobin vergisinden yana bir tavır koymaktadırlar.

Radikal üçüncü dünyacı ve ulusalcı grupların ağır bastığı diğer eğilim ise küresel bir devlet yaratılamayacağını, IMF ve Dünya Bankasının değiştirilemeyeceğini Tobin vergisi gibi küresel mali araçların, küreselleşme sürecinin ulus ötesi mali sermayenin eseri olması nedeniyle siyasal anlamda uygulanamaz olduğunu söylemektedir. Ancak bu kesimler de Tobin vergisinin merkez kapitalist ülkeler tarafından değil, gelişmekte olan ülkelerin oluşturacakları bölgesel birlikler tarafından uygulanabileceğini düşünmektedir. Mali krizlerden korunmak için Çin, Hindistan, Şili ve Malezya örneklerindeki gibi ulusal sermaye kontrolleri daha etkin araçlar olarak görülmektedir.

Özetle söylenebilir ki gelişmekte olan ülkelerdeki küreselleşme karşıtları ulusal sermaye kontrollerine daha fazla ağırlık verirken, ileri kapitalist ülkelerdeki küreselleşme karşıtları Tobin vergisini öne çıkartmaktadırlar.

Bu öncelik farklılığına rağmen Tobin vergisinin küreselleşme karşıtı gruplar tarafından giderek daha çok savunulan bir araç haline geldiğini söyleyebiliriz.

Tobin vergisinin küreselleşme karşıtı girişimler tarafından hızla benimsenmesinin çeşitli nedenleri vardır. Tobin vergisi küresel kapitalizmin en yıkıcı yönünü mali liberalizasyonu hedef almaktadır. Mali sermayenin “kükreyen makinesine atılmış bir avuç kum” da olsa “gazino kapitalizmini” hedef alan bir araç olarak geniş kesimlerin sempatisini çekmektedir.

Tobin vergisi, uluslararası niteliği nedeniyle, küresel krize küresel tepki geliştirmek stratejisini benimsemiş olan küreselleşme karşıtı grupların savunabilecekleri somut bir küresel müdahale aracıdır.

Ayrıca küresel bir araç olmakla birlikte, Tobin vergisi esas olarak küreselleşme karşıtı grupların yoğunlaştığı Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği hükümetleri tarafından uygulanacağı için bu grupların ulusal siyaset üzerinde yapacakları baskılara da uygun bir araçtır. Örneğin War On Want/İngiltere Tobin Tax kampanyası grubu (32), farklı partilerden milletvekillerinin Tobin Vergisini desteklemeleri için imza kampanyası açmış ve İngiliz İşçi Partisinin Tobin Vergisine muhalefetini bile en azından yumuşatabilmiştir. Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin çoğunda, hükümet düzeyinde olmasa bile, en azından milletvekilleri düzeyinde Tobin vergisi destek bulmaktadır.

Tobin vergisi, vergi gelirlerinin yüksek düzeylere ulaşması ihtimali nedeniyle de yoksullukla mücadele etmek ve fakir ülkelerin borçlarını sildirmek, küresel bir sosyal politika yaratmak isteyen çeşitli gruplar için küresel bir kamusal kaynak umudu yaratmıştır.

Tobin vergisi, uluslararası ticaret anlaşmalarına konması önerilen ve örgütlenme özgürlüğü, çocuk işçi çalıştırılmaması, zorla çalıştırmanın kaldırılması gibi temel çalışma standartlarını içeren “sosyal hüküm” gibi, ileri kapitalist ülke işçilerinin “korumacı” bir girişimi olarak görülmemekte ve bu nedenle gelişmekte olan ülkelere küreselleşme karşıtı grupların “şüphesini” çekmemektedir. Tobin vergisi, kısa vadeli spekülasyon sermaye akımlarını yavaşlatacağı için gelişmekte olan ülkelere yönelecek doğrudan yabancı sermayeyi engelleyecek değil tersine teşvik edecek bir uygulama olarak, gelişmekte olan ülke yönetimlerinin de destekleyebileceği bir araç olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Hindistan Başbakanı Vajpayee de gelişmiş ülkeler arasındaki döviz alışverişlerine Tobin vergisi konmasını desteklediğini belirtmiştir. Ayrıca Tobin vergisi ulusal sermaye kontrollerini dışlamayan, tersine ulusal sermaye kontrolleri ile desteklenecek bir araç olarak savunulmaktadır. Bütün bu nedenlerle Tobin vergisi Porto Allegro'dan Prag'a tüm küreselleşme karşıtı gösterilerde ortaklaşa savunulan bir talep olmaya başlamıştır.

(32) War on Want (2000)

Fransa'da Tobin Vergisini savunan bir gönüllü girişim vardır. Demeğin Fransızca adının baş harfleri olan ATTAC (Association pour une Tax sur les Transactions Financieres pour l'Aide aux Citoyens -Vatandaşlara Yardım Amacıyla Mali İşlemler üzerinde bir Vergi İçin Dernek) adını taşıyan girişim, Haziran 1998 yılında kurulmuş olmakla birlikte kısa sürede çeşitli ülkelere yayılan uluslararası bir gönüllü girişim haline gelmiştir. ATTAC'ın Fransa'da 6000 üyesi ve yüzlerce yerel bağlantı grubu vardır. ATTAC Aralık 1998'de uluslararası bir nitelik kazanmış ve kısa sürede Brezilya, Kanada, İsviçre, İsveç, Arjantin, Danimarka'da ATTAC demekleri kurulmuştur. Hatta öyle ki bazı ülkelerde liberal politikacıların desteğiyle Kontr-ATTAC girişimleri başlatılmıştır.

Tobin vergisini savunan ATTAC gibi kuruluşlar, bu vergiyi küresel kapitalizmin yarattığı tüm dertlere deva bir araç olarak görmemektedirler. Örneğin ATTAC, OECD bünyesinde başlatılan ve ,tüm sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonu ve mutlak korunmasını hedefleyen MAI'ye (Multilateral Agreement On Investments-Yatırımlar üzerine Çok taraflı Anlaşma) ve NTM'ye (The New Transatlantic Market Agreement) karşı etkin kampanyalar yürütmüştür. ATTAC ekonomik, sosyal, politik ve ekolojik alanlarda küresel kapitalizm dışında başka bir seçeneğin var olduğunu savunmaktadır.

Tobin vergisi küreselleşme karşıtı hareketler tarafından genellikle mali sermayeye karşı bir önlemler paketi içinde savunulmaktadır. Diğer önlemler arasında kıyı bankacılığına son verilmesi, vergi cennetlerinin (33) kapatılması, tüm faiz ve rant gelirleri üzerindeki vergilerin artırılması vardır.

Tobin vergisini, yalnızca küreselleşme karşıtı gruplar değil, pek çok sosyal demokrat ve sosyalist parti, yeşiller, bazı liberal demokratlar, siyasi partiler, sendikalar da desteklemektedir. ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), UNCTAD (Birleşmiş Mil-

(33) Tax heavens/Vergi cennetleri: Vergileri ve her türlü sınai, ticari, mali faaliyetler üzerindeki kısıtlama ve düzenlemeleri azaltarak veya kaldırarak uluslararası sermayeyi çekmeye çalışan ekonomilere denir. Bu ülkelerde gelir ve kurumlar vergisi çok azdır veya yoktur. Bankalarla ilgili gizlilik yasaları vardır. Güçlü bir telekomünikasyon altyapısı mevcuttur. Dünyada 62 ülke vergi cenneti grubuna girmektedir. Palan Ronen'den aktaran Potamaki (1999 : 42)

letler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) gibi Birleşmiş Milletler kuruluşları Tobin vergisini inceleyen ve savunan çalışmalar yapmışlardır.

Mali krizlerin arkasındaki temel nedenin, sermayenin serbest hareketini bütün diğer düşüncelerin önüne geçiren uluslararası mali sistemin kendisinin olduğunu iddia eden ünlü spekülör George Soros bile “Tobin vergisinin küresel kamusal mallar sağlamak için iyi bir kaynak olacağını” söylemiştir (34).

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) da Tobin vergisini desteklemektedir. Ancak ICFTU, mali piyasaların ulusal denetim dışına çıktığını ve eski ulusal sermaye kontrollerine dönmenin pratik olmayacağını savunarak mali reform konusunda ekonomik liberalizmin temel ilkesini benimsiyor görünmektedir (35).

Tobin vergisi ile ilgili farklı yaklaşımları sergiledikten sonra Tobin Vergisinin işleyişine ilişkin özet bilgiler vermek yararlı olacaktır.

Tobin ne diyor?

James Tobin (d. 1918) Keynesçi kökleri olan Amerikalı bir iktisatçıdır. Tobin, Harvard ve Yale Üniversitelerinde profesörlük yaptı. Başkan John. F. Kennedy'nin iktisat danışmanı oldu. 1981 yılında “mali ve “gerçek varlıklar konusunda bir genel denge kuramı yönünde genişletilebilen portföy tercihleri kuramı”ndan ötürü Nobel iktisat ödülünü kazandı.

James Tobin ilk kez 1972 yılında, Bretton Woods sisteminin Ağustos 1971’de resmen çökmesinin ardından yazdığı 7 sayfalık bir çalışmasında (The Eliot Janeway Lectures in Honour of Joseph Schumpeter), spot döviz işlemleri üzerine düşük bir vergi konulmasını önerdi. Bu sayede spekülatif sermaye hareketlerinin önemli bir bölümünün karlılığı azalacak , uluslararası mali sistem daha istikrarlı olacak ve böylece ulusal yönetimler ekonomik politika seçenekleri açısından daha özgür olabileceklerdir. Tobin bu çalışmasını 1974 yılında yayınladı (36). Daha sonra yayınladığı makalelerde Tobin

(34) War on Want (2001), Haziran

(35) TUAC (1995)

(36) Tobin (1974).

vergesi ile ilgili görüşlerini tekrarladı (37). Konu ile ilgili son değerlendirmelerini ise 1996 yılında yayınlanmış bir derlemede bulmak mümkündür (38).

Tobin'in önerisi başlangıçta fazla bir ilgi uyandırmadı. Merkez bankaları ve mali sektör öneriye karşı çıktı. Ancak küresel kapitalizmin mali liberalizasyon ayağı yaygınlaşıp derinleştikçe mali krizler artı ve her kriz çıkışında Tobin vergisi tekrar akla geldi. Tobin Alman Bundesbank'ın ekonomik beyanı Ottmar Issing'in Tobin vergisini her döviz krizinden sonra ortaya çıkan "göl canavarı"na benzettiğini söylüyor (39).

90'lı yıllarda "göl canavarı"nın ortaya çıkmasına neden olan bir kriz, 1992 yılında spekülatif saldırıların Avrupa Birliğinin Döviz Kuru Mekanizması'nı (Exchange Rate Mechanism/EMU) adeta ortadan kaldırması oldu. Bu dönemde Avrupa'da çeşitli çevrelerde Tobin vergisi uygulaması tartışıldıysa da Tobin'in birinci tercihi olan küresel para/küresel mali piyasa seçeneğinin AB düzeyinde uygulanması ağırlık kazandı ve AB ülkeleri Avrupa Para Birliğine yönelmeyi tercih ettiler (40).

Tobin vergisini tekrar ortaya çıkaran ikinci kriz 1994 yılında Meksika'nın Pezo krizi oldu. Meksika'ya 50 milyar ABD Doları portföy yatırımı yapmış olan bankerler Pezonun kısa sürede %30 devalüasyonu karşısında ABD'nin ve IMF'nin ortaklaşa örgütlediği bir kurtarma operasyonu ile nefes aldılar (41).

1997 Asya krizinden sonra ise Rusya Krizi, Latin Amerika Krizi, Türkiye krizi ardarda patlak verdi ve her krizle birlikte çözüm arayışları içinde Tobin vergisi giderek öne çıkmaya başladı. Krizlerin bulaşıcılığı nedeniyle "göl canavarını" soğuk sularda unutulmaya bırakmak artık mümkün olmuyordu.

Tobin uluslararası mali sistemin sorununu dalgalı ya da sabit kur rejiminin benimsenmesinde değil, mali liberalizasyonla özel mali sermayeye aşırı hareket olanağı verilmesinde görmektedir. Bu nedenle Keynesçi köklerine

(37) Tobin (1978) ve Tobin (1994)

(38) Tobin (1996)

(39) Tobin (1996: X)

(40) Patomaki (1999: 18)

(41) Patomaki (1999: 19)

rağmen parasalcılarla birlikte, dalgalı, yani resmi müdahaleler olmadan serbest piyasada belirlenen döviz kuru politikasını desteklemiştir. Bugün de kur rejimi açısından Bretton Woods sistemine dönmeyi önermemektedir.

Tobin'e göre serbest piyasa etkin değildir, piyasalarda "rasyonel beklentiler" değil kesin olmayan belirsiz tahminler söz konusudur, gelecekteki döviz kurları ve fiyatlar bilinemez, kurlar tek tek ülke ekonomilerinin ve dünya ekonomisinin gidişatına olduğu kadar örneğin "Londra'daki borsa simsarının portföy tercihlerine" (42) de bağlıdır. Ulusal ekonomilerin ve ulusal hükümetlerin, istihdam, üretim ve enflasyon hedeflerinden sapmadan uluslararası döviz hareketleri ile baş edebilmeleri mümkün değildir. Kuşkusuz Tobin bu görüşleriyle mali liberalizasyonun etkinlik ve istikrar artışı yaratacağını savunan neo-liberal teoriden ayrılmaktadır

Tobin'e göre bu durumda iki alternatif vardır. En doğru çözüm ulusal paraların ortadan kalktığı, ortak bir para biriminin, ortak parasal ve mali politikaların benimsendiği küresel entegrasyondur. Böyle bir küresel mali entegrasyonda faiz arbitrajı ya da döviz kurlarındaki oynamalara dayalı spekülasyon hareketleri olmayacaktır. Bu durumda ikinci seçenek ulusal hükümetlerin ve merkez bankalarının otonomisini artıracak bir yol bulmaktır. İşte uluslararası para piyasalarının tekerleklerine biraz kum atmak için spot döviz işlemlerinin vergilendirilmesi fikri böyle doğmuştur. Bu vergi spot döviz işlemlerini pahalılaştırarak mali piyasaların iniş çıkışlarını yavaşlatacaktır.

Tobin ayrıca bu yolla ulusal ekonomilerde doğacak aşırı korumacı eğilimlerin de önlenebileceği görüşündedir (43). Çünkü serbest, düzensiz sermaye hareketleri sonunda ekonomileri korumacı yola itmektedir. Tobin vergisi bu niteliğiyle piyasa ekonomisini ve serbest ticareti temel alan bir önlem olarak ortaya çıkmaktadır.

Tobin'in orijinal önerisinde verginin spot döviz işlemlerine konması düşünülmüşse spot işlemlerin yanı sıra, forward, swap, futures ve option işlemlerine de Tobin vergisi uygulanabileceği teknik olarak tartışılmaktadır. Tobin

(42) Tobin (1978: 158)

(43) Tobin (1978 : 159)

vergisi açısından anlamlı olan döviz işlemleri türleri ve bunların toplam döviz işlemleri içindeki yeri şöyledir:

Spot işlemler/peşin işlemler: 3 günden az bir süre içinde sonuçlandırılan döviz alışverişleri. Alıcı ödemeyi yapar, satın aldığı döviz kendisine teslim edilir. Bütün döviz işlemlerinin %50'si spot işlemlerdir.

Outright forward transactions/ doğrudan vadeli işlemler: 3 gün ve daha fazla süre içinde sonuçlandırılan döviz işlemleri. (Standart olmayan ve müşteriye göre düzenlenmiş bir tür futures işlemi). Bütün döviz işlemlerinin %7'sini teşkil eder.

Swap işlemleri/takas işlemleri : Bir spot ve outright forward işleminin ya da iki forward işleminin veya bu işlemlerinin getirilerinin takası. Bütün döviz işlemlerinin %40'ını oluşturur.

Futures /gelecek zamana ait işlemler : Sözleşme süresi içinde bir zamanda, döviz alıp satmak için yapılan standart ve düzenli bir anlaşma. Tüm işlemlerin %1'idir.

Options/Opsiyonlar : Belirli bir günde belirli bir kurdan döviz alım satımı yapma opsiyonu. Bütün döviz işlemlerinin %5 kadarı.

Kaynak: Patomaki (1999: 37)

Küresel kapitalizmin çok önemli bir özelliği sermaye birikim sürecinin malileştirilmesidir. Sermaye kontrollerin azaltılmasının bir sonucu olarak sermayenin uluslararası hareketliliğini artmıştır. Döviz ve sermaye piyasalarındaki faaliyetlerde bir patlama olmakla kalmamış bu faaliyetin niteliği de değişmiştir. 1971 de Bretton Woods sisteminin çökmesinden hemen önce bütün döviz işlemlerinin yüzde 90'ı ticaretin ve uzun vadeli yatırımların finansmanına yönelikti; yalnızca yüzde 10'u spekülasyona yönelikti. Bugün bu yüzdeler değişmiştir; işlemlerin yüzde 90'ından fazlası spekülatif amaçlıdır. Günlük spekülatif akımlar bütün G-7 hükümetlerinin döviz rezervlerinin toplamını sürekli olarak aşmaktadır.

Bunun doğal sonucu tüm ülkelerde faiz oranlarının yükselmesi ve fonların yatırımlar yerine spekülatif amaçlı hareketlere yönelmesidir. Ekonomik anlamda kaçınılmaz sonuç büyüme hızının azalması ve istihdamın daralmasıdır.

Bu nedenle Tobin'in önerisi serbest piyasa ekonomisi ve serbest ticareti temel alsada "gazino kapitalizmi"nin oyuncularınca hiç de sıcak karşılanmamıştır.

Tobin bu verginin küresel düzeyde veya en azından bütün ana mali merkezlerde uygulanması gerektiği kanısındadır. Aksi takdirde döviz alışverişleri Tobin vergisinin uygulanmadığı bir mali merkeze kayacaktır. Uluslararası düzeyde böyle bir verginin uygulanması IMF, BIS veya WTO gibi uluslararası bir kuruluş tarafından yapılabilir. Ayrıca bilgisayar teknolojilerindeki ilerleme nasıl sermayenin hareketini kolaylaştırdıysa, sermayenin izlenmesini ve vergilendirilmesini de kolaylaştıran bir unsur olacaktır. Tobin vergisinin çıkmazı da belki bu noktadadır. Çünkü iki temel mali merkez yani New York ve Londra Tobin vergisine karşı çıkmaktadırlar. Oysa Nisan 1998 itibarıyla dünya döviz ticaretinin %50'si İngiltere ve ABD'de bulunan döviz piyasalarında gerçekleşmektedir (44).

Bu nedenle Tobin vergisi savunucuları alternatif olarak verginin İngiltere hariç Avrupa Birliği ülkelerinde başlatılması ve Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın desteği ile genişletilmesini savunmaktadırlar (45).

Tobin vergisinin işleyişi

Tobin vergisinin işleyişi şöyle olacaktır: Örneğin bir yatırımcı 1 milyon ABD Doları satın alsın ve bunu bir yabancı bankaya 1 ay süre ile yatırsın ve sonra tekrar satsın. Bunu her ay tekrarlasın. Bu durumda eğer Tobin vergisi yüzde 0.5 ise $0.005 \times 12 \times 2 \times 1$ milyon \$ =120 000.- ABD Doları vergi ödemek durumunda kalacaktır. Bu da yılda %12 oranında bir vergi demektir. Eğer dövizini satın alıp bir gün tutar ve bu işlemi 365 gün boyunca her gün tekrarlırsa, yıllık vergi oranı %365 olacaktır ve ancak spekülasyon alım satımından çok büyük bir getiri beklerse bu tür bir döviz alışverişine girecektir. Oysa bir yıllık bir bono alır ve bunu bir yıl süre ile tutarsa, bir milyon dolarlık bir ya-

(44) Jetin ve De Brunhoff (2000: 212).

(45) Patomaki (1999: 3)

tırım için sadece %1 yani 10 000.- ABD Doları vergi ödemek durumunda kalacaktır (46).

Tobin vergisinin oranının ne olması gerektiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Vergi kaçakçılığının yaratacağı maliyetlerle kıyasla yüksek bir oran vergi kaçakçılığını teşvik edebilir. Konuyla ilgili yazından, genellikle % 0.1 ile % 0.25 arasında bir vergi düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Aslında pek çok ülkede döviz alım satımı için talep edilen komisyon oranları da bu civardadır.

Tobin vergisi gelirleri

Tobin vergisini savunanların bir gerekçesi de bu vergi gelirlerinin yoksullukla mücadele, sosyal projeler ya da Birleşmiş Milletler camiasındaki örgüt-

-
- (46) i = yurtiçi yatırımların yıllık getiri oranı
 i^* = yabancı yatırımların yıllık getiri oranı
 t = yıllık Tobin vergisi oranı
 y = yatırımın süresi

Döviz alışverişini gerekli kılan bir uluslararası portföy yatırımı durumunda, yatırımcı döviz alırken ve satarken olmak üzere iki kez Tobin vergisi ödemek durumundadır. Bu durumda, bu tür bir yatırımın döviz alışverişini gerektirmeyen bir yurtiçi yatırım kadar karlı olabilmesi için i^* şöyle olmalıdır:

$$(1 + i^*y)(1 - t) - t = 1 + iy$$

$$i^* = \frac{iy + 2t}{y(1 - t)}$$

$$i^* = \frac{i + 2t/y}{1 - t}$$

$$i^*y(1 - t) - t = iy$$

$$i^* = \frac{iy + t}{y(1 - t)}$$

$$i^* = \frac{i + t/y}{1 - t}$$

Örneğin yurtiçi yatırımın getirisi yılda %10 ve Tobin vergisi yıllık % 0.1 ise yabancı bir ülkedeki yatırımın yıllık getirisinin yani i^* 'nin en az %10.1 olması gerekecektir. Eğer yatırımın süresi 1/12 yıl yani 1 ay ise, i^* 'nin yılda %11.3 oranındaki bir getirinin üstüne çıkması gerekir. 1 haftalık yatırımlar için i^* , en az %15.35; bir günlük yatırımlar için i^* en az %46.5 olmalıdır. Yani Tobin vergisi esas olarak kısa vadeli döviz alışverişlerini etkileyecektir. Bkz. Frankel, J. (1996). Jetin ve De Brunhoff (2000), Frankel'in yılı 360 gün olarak kabul ettiğini, ancak yılda 240 çalışma günü varsayımıyla i^* 'nin günlük yatırımlar için % 34.5 oranında olacağını belirtmektedirler.

lerin işlevlerini canlandırmak üzere kullanılabileceği yolundadır. Tobin vergisinin kamusal bir gelir kaynağı olarak değeri işlevselliği ile ters orantılı olacaktır. Yani Tobin vergisi, esas amacı olan spekülâtif döviz hareketlerini azaltmak ve dolayısıyla ulusal hükümetlerin makro ekonomik politika seçeneklerini artırmak açısından etkin bir araç olduğu ölçüde kamusal gelir kaynağı olma özelliği azalacaktır. Buna rağmen Tobin vergisinin gelirlerinin önemli düzeylerde olacağı tahmin edilmektedir.

David Felix'in 1992 yılı için yaptığı bir hesaplama göre, mali piyasaların merkezi olan ülkelerde ülke parası ve Eurocurrency (47) cinsinden forward (swap ve diğer türevler) ve spot döviz işlemlerine uygulanacak 0.25 oranındaki bir Tobin vergisi, yılda yaklaşık 200 milyar ABD Doları vergi geliri getirecektir. Bu miktar 1995 yılı için hesaplandığında 300 milyar ABD Dolarıdır. Felix, vergi tabanını hesaplarken vergiden muaf olacak resmi döviz işlemlerinin %10 oranında olacağını ve %25 oranında vergiden kaçırılan döviz alışverişi doğacağını varsaymaktadır (48).

Frankel'in yaptığı bir hesaba göre 1995 yılında, küresel döviz piyasalarında günde 1.23 trilyon, yılda (240 gün) 295.2 trilyon ABD Doları değerinde alışveriş olduğunu göz önüne alırsak ve Tobin vergisinin uygulanması ile bu miktarın %60 oranında azalacağını varsayarsak, vergi tabanı 118.1 trilyon ABD Dolarına düşecektir. Bu miktara % 0.1 oranında bir Tobin vergisi uygulanırsa, yılda 118 milyar ABD Doları vergi geliri elde edilecektir (49).

1998 yılında küresel döviz piyasalarında alışveriş hacminin günde 1 587 milyar ABD Doları, yılda (240 gün) 380.9 trilyon ABD Doları olduğunu belirten Jetin ve De Brunhoff, (50) % 0.1 oranındaki bir Tobin vergisi ile vergi gelirinin 152 milyar dolar olacağını belirtmektedir

(47) Eurodolar gibi kullanılabilen dolar dışı para birimleri

(48) Felix (1996).

4 yıl boyunca % 0.1 oranından başlayarak % 0.05 'lik yıllık artışlarla 4. yıl % 0.25 oranına ulaşacak bir Tobin vergisi uygulamasına ilişkin vergi tabanı modeli ve yüzde 0.25 oranında aşamalı bir Tobin vergisinin parametre değerleri için bakınız a.g.e. Annex.

(49) Frankel (1996).

(50) Jetin ve De Brunhoff (2000: 201).

Tobin vergisi gelirlerinin ulaşması muhtemel olan bu yüksek miktarlar, vergi gelirlerinin kullanımına ilişkin model arayışlarına da farklı boyutlar getirmiştir. Tobin'in ilk önerisinde bu gelirlerin uluslararası kuruluşlar eliyle kullanılması düşünülmüşken, verginin konduğu mali merkezlerdeki hükümetlerin bu kadar önemli bir gelir kaynağını uluslararası kuruluşların denetimine bırakmalarının beklenmesinin gerçekçi olmayacağı da düşünülebilir.

Tobin vergisinin eksiklikleri

Tobin vergisine yöneltilen eleştirilerin içinde iki tanesi özellikle önemli görünmektedir.

Birincisi, Tobin vergisinin dünyanın belli başlı mali merkezlerinde uygulanması gerekir, oysa New York, Londra, Frankfurt, Tokyo ya da Singapur'dan böyle bir vergi için bir siyasal irade belirtisi yoktur.

İkincisi de, Tobin Vergisi örneğin İngiltere, Meksika, Tayland, Endonezya, Rusya, Türkiye örneklerinde olduğu gibi bir seferde büyük bir devalüasyon beklentisinin olduğu durumlarda spekülasyonu engelleyecek bir işlev yapmayacaktır.

Sermaye liberalizasyonu sürecinde büyük ölçüde yabancı sermaye girişi ile karşılaşan bu ülkelerde, önce ülke parası aşırı değerli hale gelmekte, bu aşırı değerli para ülkenin dış ticaret açığını artırmaktadır. Ticaret açığının belli bir düzeye ulaşması ve Latin Amerika ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi kamu ve özel borç yükünün, Asya örneğinde olduğu gibi özel kesim borç yükünün sürdürülemez düzeylere gelmesi karşısında, kısa vadeli sermaye yatırımcılarında günlerle ifade edilebilecek bir süre içinde kurun büyük ölçüde devalüe edileceği beklentisini hakim kılmaktadır. Yani "piyasanın" ulusal paraya "güveni" kalmamaktadır. Böyle bir durumda Tobin vergisinin "sürü etkisi" ile ulusal parayı son hızla terk eden sermayenin hareketine atacağı bir avuç kumun etkisi olmayacaktır (51).

(51) 1992 krizinde Meksika Pesosunun değeri bir kaç gün içinde %30 oranında düştü. Rusya Krizinde Rublenin değeri sabah 9 ile öğleden sonra 3 arasında % 35 oranında düştü. Potamaki (1999: 18) Asya Krizinde Endonezya Rupiah'sinin değeri kısa sürede %70 oranında düştü. Hatta bu düşüş bir ara %86'yı buldu. Mann, R. (1998). Türkiye krizinde Türk lirasının değeri bir kaç gün içinde %25 oranında düştü.

Örneğin Kriz öncesinde Güney Asya'da faaliyet gösteren ABD kökenli 2400 hedge fon bulunuyordu. Yalnızca bu fonların toplam yatırım miktarı 100 milyar ABD Dolarının üstündeydi (52). Bu ve benzeri fon yöneticileri, küresel yatırım bankaları, çokuluslu şirketlerin mali bölümleri, oluşması zaten beklenen (hatta bu beklentinin gerçekleşmesi zamanının geldiğine hükmeden büyük spekülâtorlerin düğmeye basması ile başlatıldığı iddia edilen), Güney Doğu Asya krizinin başlangıcında, portföylerindeki varlıkların değerlerini korumak için hızla ulusal paradan kaçarlarken; bu hızlı kaçış "sürü etkisi" ile daha da hızlanıp tüm ülkelere bulaşırken ve kaçmamalarının maliyeti Tobin vergisine kıyasla çok daha büyük olacakken, Tobin vergisiyle atılan bir avuç kumdan ürkecek değillerdi.

Bu gerçek Tobin tarafından da açıkça belirtilmiştir. Zaten bu nedendir ki Tobin önerdiği vergiyi, "uluslararası finansın kükreyen ateşine atılmış bir parça kum" olarak nitelemektedir (53).

Tobin vergisine teknik düzeyde yöneltilen bir eleştiri de uygulanabilirlik açısından dır. Uluslararası para ve finans piyasaları öylesine karmaşık hale gelmiştir ki Tobin vergisinin uygulanması etkisiz bir önlem olarak kalabilir. Mali kuruluşlar arasındaki kurumsal farklılıklar ve sınırlar ortadan kalkmış gibidir. Bankalar sigorta şirketlerinin işini yaparken sigorta şirketleri finans piyasalarında işlem yapmaktadır. Ayrıca mali ürünler birbirlerine dönüştürülebilmektedir. Bonolar tahvile dönüşebilmekte, uzun vadeli yatırım enstrümanı olmaktan çıkıp kısa vadeli enstrüman işlevi yapabilmektedir. Yani mali enstrümanlar arasındaki sınırlar da kalkmıştır. Bu karmaşık ortamda mali hareketlerin yerini ve yönünü tayin etmek zordur. Ayrıca bu karmaşık ortamda büyük mali aktörler vergiden kaçmak yolunu bulacaklardır.

Hükümetler Tobin vergisi koymaya ikna edilseler bile mali sermayenin gücü karşısında sadece bir avuç kum olan bu önlemden vazgeçirilmeleri de zor olmayacaktır.

Tobin vergisi ile ilgili özellikle teknik düzeydeki tartışmalar hala sürmektedir. Verginin nerede nasıl konacağı, hangi döviz işlemlerine, nasıl uygula-

(52) Mann, R. (1998: 27)

(53) Tobin (1978)

nacağı, vergi kaçaklarının nasıl önleneceği, vergiyi kimin toplayacağı, vergi gelirlerinin kim tarafından, nereye harcanacağı vb. konular çeşitli araştırmaların ve modellerin konusu olmaktadır. Tobin vergisine ilişkin bu tartışmalar bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Ancak uluslararası döviz işlemlerinin vergilendirilmesi, tıpkı bütün uluslararası ve ulusal sermaye kontrolleri gibi “yapılabilir” önlemlerdir. Uluslararası ve ulusal sermaye kontrolleri ekonomik etkinlik ve istikrarı azaltmayan tersine artıran önlemlerdir. Sorun Tobin türü vergilerin teorik ve teknik sağlamlığında değil, bu önlemleri alacak siyasal gücün henüz oluşmamasında, küresel siyasetin ulus ötesi mali sermayenin hizmetinde bulunması ve demokratik olmayan işleyişindedir.

Kaynakça:

- Akyüz, M. ve Ertel, N. (1987), *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- Akyüz, Y. (1993), *Financial Liberalization the Key Issues*, UNCTAD Discussion Paper No 56, Mart, UNCTAD, Geneva.
- Akyüz, Y. ve Cornford, A. (1994), *Regimes for International Capital Movements and Some Proposals for Reform*, UNCTAD Discussion Papers No. 83, Mayıs, UNCTAD, Geneva.
- Akyüz, Y. (2000), *The Debate on the International Financial Architecture: Reforming of the Reformers*, UNCTAD Discussion Paper No. 148, Nisan, UNCTAD, Geneva.
- Amin, S. (2000), ‘Economic Globalism and Political Universalism: Conflicting Issues?’, *Journal of World Systems Research*, VI, 3, Fall/Winter, 581-622.
- ATTAC, www.attac.org
- ATTAC (1999), *The Dictatorship of Financial Markets? Another World is Possible*, International Meeting, ATTAC Coordination, Paris.
- Bello, W., Malhotra, K., Bullard, N., ve Mezzera, M. (2000), ‘Notes on the Ascendancy and Regulation of Speculative Capital’, Bello, W., Bullard, N., ve Malhotra, K. Ed. *Global Finance*, Zed Books, London içinde.
- Bello, W. (2001), *Global Conjuncture: Characteristics and Challenges*, [www..focusweb.org](http://www.focusweb.org)
- Bond, P. (2000), ‘Their Reform and Ours’, Bello, W., Bullard, N., ve Malhotra, K. Ed. *Global Finance*, Zed Books, London içinde.
- Bretton Woods Project, www.brettonwoodsproject.org
- Chossudovsky, M. (1995), ‘G7 “Solution” to Global Financial Crises: a Marshall Plan for Creditors and Speculators’, *Economic and Political Weekly*, 26 Aralık.

- Cohen, R. ve Kennedy, P. (2000), *Global Sociology*, MacMillan Press Ltd., London.
- Cohn, T. H. (2000), *Global Political Economy Theory and Practice*, Longman, USA,
- Cornford, A. (1996), 'The Tobin Tax: Silver Bullet for Financial Volatility, Global Cash Cow or Both', *UNCTAD Review*, UNCTAD, Geneva.
- Crotty, J. ve Epstein, G. (1996), 'In Defence of Capital Controls', *The Socialist Register*.
- Damodaran, S. (2000), 'Capital Account Convertibility', Bello, W., Bullard, N., ve Malhotra, K. (Ed.) *Global Finance*, Zed Books, London içinde.
- DeAngelis, M. (2000), www.homepages.uel.ac.uk/M.DeAngelis/tobintax.htm
- Dicken, P. (1999), *Global Shift*, Paul Chapman Publishing Ltd. London,.
- Felix, D. (1996), '*Financial Globalization Versus Free Trade, The Case for the Tobin Tax*', *UNCTAD Review*, UNCTAD, Geneva.
- Frankel, J. (1996), 'How Well Do Markets Work? Might a Tobin Tax Help', ul Haq, M., Ka- ul, I. ve I Grundberg (ed.), *The Tobin Tax. Coping With Financial Volatility*, Oxford University Press, Oxford içinde.
- FOCUS (Focus on the Global South), www..focusweb.org
- Hirst, P. ve Thomson, G. (1999), *Globalization in Question*, Polity Press/Blackwell Publishers Ltd., Oxford, UK.
- ILO (2000), *Investment Funds*, www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/equity/equity.htm
- IMF (1999), *Report of the Managing Director to the Interim Committee on Progress in Strengthening the Architecture of the Internatioanl Financial System*, Washington DC.
- Jetin, B. ve De Brunhoff, S. (2000), 'The Tobin Tax and the Regulation of Capital Move- ments', Bello, W., Bullard, N., ve Malhotra, K. (Ed.) *Global Finance*, Zed Books, London içinde.
- Keynes, J. M. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, MacMillan, London.
- Mann, R. (1998), *Economic Crises in Indonesia, The Full Story*, Gateway Books.
- Marin, B. (2000), *New Leaf or Fig Leaf? The Challenge of the New Washington Consensus, Bretton Woods Project/Public Services International, Spider Web*, London.
- Moody, K. (2000), *Global Capital and Economic Nationalism, Protectionism or Solidarity* www.igc.org/solidarity/atc/87Moody.html
- Patomaki, H. (1999), *The Tobin Tax:: How to Make It Real*, The Finnish Institute of Interna- tional Affairs (UPI), Working Papers 13, Helsinki.
- Sachs, J. (1998), 'Making it work', *The Economist*, 12 Eylül, London,
- Schmidt, R. (2000), 'A Feasible Foreign Exchange Transactions Tax', Bello, W., Bullard, N., ve Malhotra, K. (Ed.) *Global Finance*, Zed Books, London içinde.
- Stiglitz, J. (1998), 'More Instruments and Broader Goals: Moving Toward a Post Washington Consensus, WIDER Annual Lecture, UN University Helsinki, 7 Ocak.

- Tobin, J. (1974), *The New Economics one Decade Older, The Eliot Janeway Lectures in Honour of Schumpeter*, Princeton University Press: Princeton.
- Tobin, J. (1978), "A Proposal for International Reform", *The Eastern Economic Journal*, (4):3-4, s. 153-159.
- Tobin, J. (1994), "Speculator's tax", *New Economy*, 1(2), s. 104-9.
- Tobin, James (1996), "Prologue" s. ix-xviii., ul Haq, M., Kaul, I. ve I. Grundberg (ed.), *The Tobin Tax. Coping With Financial Volatility*, Oxford University Press, Oxford içinde.
- TUAC /Trade Union Advisory Committee to the OECD (1995), *International Financial Markets and Employment and Social Policy, Report of a Round Table Discussion, Ottawa-29 May*, TUAC, Paris.
- UNCTAD (1998), *Trade and Development Report 1998*, United Nations, New York and Geneva.
- Wall Street Journal (1998), 24 Eylül .
- War on Want, Campaign Against World Poverty, www.waronwant.org/tobin
- Williamson, J. (1990), *Latin American Adjustment; how much has happened?*, Institute for International Economics, Washington D.C.